

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
КАФЕДРА ОЛІМПІЙСЬКОЇ ОСВІТИ

Історія української культури

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ НА ТЕМУ:
«Обсяг і зміст поняття література на історичних відтинках: від усної до
писемної форм»

галузь знань   07 Менеджмент та адміністрування

спеціальність   073 Менеджмент

Лекція з дисципліни «Історія української культури» для студентів спеціалізації «Менеджмент» за спеціальністю 073 Менеджмент

I с. (денна форма навчання)

Розробник: к. мистецтвознавства Падовська О.М. ©

Тема 8. Обсяг і зміст поняття література на історичних відтинках: від усної до писемної форм

- 1. Обсяг і зміст поняття «література» на історичних відтинках: від усної до писемної словесності.**
- 2. Література українського середньовіччя: види і жанри.**
- 3. Мистецтво оформлення книги: від мініатюри до книжкової графіки.**
- 4. Початки українського книгодрукарства та полемічна література (хронологічні межі, особливості).**

1. Обсяг і зміст поняття «література» на історичних відтинках: від усної до писемної словесності.

Література – уся сукупність наукових, художніх та ін. творів певного народу і людства. «Українська культура» розрізняє за способом виготовлення а) розвиток писемності б) писаний від руки текст (Дм. Антонович); в) друковане слово (Олександр Лотоцький); г) електронна версія (аудіо-версія). Історична періодизація в Україні: доба Княжа; Литовська; Києво-Могилянська; XIX ст.; XX ст. (Є. Маланюк). Стосується **художньої літератури**, котра як вид мистецтва, відображає життя, творить **художні**

образи словом (письменство, словесність, белетристика). Слово фіксує все, що є в свідомості людини. Ним «малюють» (чорна хмара), добувають з нього музику (ритм, домінування певних звуків: «Шумить і шамотить шумка шума» Б.-І.Антонича) та форму («Малюйте БАБУ голуБУ гуБАми дивиться доБА БУ дефірамБАм БУ таБУ» із програмного вірша БУБАБУ «Бубон» Віктора Неборака), грають закладеною в ньому думкою (детектив). Література і музика подають художній образ у живій плинності (образотворчість статична).

Стародавнє слово магічно запускало механізми надприродних сил. Римоване замовляння сягало мети, лучилося в обряді з музикою, танком. Давні міфи, молитви, священні передання про героїв фіксовані в усних віршових текстах. Досвід поколінь закорінений у малих фольклорних формах: загадки (не куц, а з листочками, не сорочка, а зшита, не чоловік, а навчить – книжка), приказки-прислів'я – афоризми, де перший – відома, часто розмовна примовка-гасло (так-таки-так), а другий – жартівлива приповідка-відповідь з повчальним змістом. Так між мовцями встановлюється зв'язок однодумців. Приклад: «Дурням закон не писаний» (приказка) «...а, як писаний, то не читаний, як читаний, то не зрозумілий, як зрозумілий, то не так» (прислів'я).

Ландшафт, підсоння, рослинний світ (калина, дуб, явір, барвінок, вишня), фауна (коник вороненький, сизий орел, волики сивенькі, сокіл, соловейко) і характер народу — **геокультура**, промовляють через історичну народну пам'ять.

Писемність давніша за християнство: глиняні трипільські знаки; ранньосередньовічні знаряддя до письма (берестяні записи); дерев'яні книги («древній-древо»). **Велесова Книга** з м. Вел. Бурлук на Харківщині. Скопійоване з втраченого оригіналу – відчитане (ужгородський мовознавець **Борис Яценко**). Релігійні тексти з усної форми записані чках волхвами.

2. Література українського середньовіччя: види і жанри.

Книжна вченість у християнізованій Русі піднеслася за кн. Ярослава (XI ст.): «Книги — це річки, що напоюють весь світ». Його бібліотека. Митрополит Київський Іларіон «*Слово про Закон і Благодать*» — проповідь обґрунтовує ідею Богом даної княжої влади, на чільне місце ставить «божественну мудрість». Книжники: *Климент Смолятич* і *Кирило Туровський* (XII ст., автор повчань і казань про свободу волі людини у виборі між добром і злом).

«*Повість временних літ*» Нестора, ченця Києво-Печерського монастиря (1113) є **літописом** та історією слов'ян на тлі історії світової, опис побуту, обрядів, звичаїв, вірувань. Літопис містить літературні жанри: сказання, билини, легенди, народні перекази, посольські нотатки. Нестор осмислив давньоруську історію, відстоював культурну самобутність і незалежність від Візантії. Давньоруське літописання дійшло в **списках** (їх 1500). Галицько-Волинський літопис: Галицький укладений у Холмі (до поч. 1260-х); про діяння князів волинських.

Перекладні твори (з гр. церковного характеру). **Збірники перекладів:** «Пчола», «Золотий ціп». **Романи** на фантастичну тематику — «Александрія», «Повість про індійське царство», «Троянська війна», «Слово про премудрого Акіра», «Стефаніт і Іхнілат»;

Агіографічний жанр — життя святих (Алексій чоловік божий, Іван Золотовустий, убиті братом Святополком Окаянним мученики-князі Борис і Гліб, засновники Києво-Печерського монастиря Антоній і Феодосій Печерські). У житіях відбиті історичні події, релігійно-моральні та естетичні погляди суспільства.

Паломницька література XII ст.: «Житъе и хождение Данила руськия земли игумена» (релігійне відвідання святих місць) про подорож до Царгорода та життя у Єрусалимі (1106/8) в монастирі св. Сави, виїзди до Йордану,

Тиваріадського моря, Вифлієму, Хеврону, до Дамаску, Галілеї, Фавору, Назарету, Канни Галілейської і до Аккри (Сергій Грабар. Ченці-дипломати/ «Пам'ять століть», 2/1996, вересень-жовтень. — С.146-148).

Епос «Слово про Ігорів похід» (кін. XII ст.) переклад укр. мовою (частково Шевченко, Шашкевич, Франко, Панас Мирний). У «Слові...» застосовані: повчання (всякому властителю), художня інтерпретація подій, елементи нар. творчості.

Польсько-литовська доба: **фольклорна історична поезія**. Від XV ст. думи: *«про Самійла Кішку»*, *«про Марусю Богуславку»*, *«про Байду»*. Пісні *«Корсунська перемога»*, *«Богдан Хмельницький і Василь Молдавський»*.

3. Мистецтво оформлення книги: від мініатюри до книжкової графіки.

Монастирські **скрипторії** – осередки книгописання. Книжкові мініатюри іконописців та монументалістів. Остромирове Євангеліє (1056-1057); Ізборник Святослава (1073), *Галицька Євангелія* (кін. XIII ст., Москва, Третьяковська галерея в РФ), X ст. — *молитвенник (Кодекс) Гертруди* або *«Трирська псалтир»* (1078-1087). *Луцька євангелія* зі Спаського монастиря (1-а чверть XIV ст.). Ілюстровані рукописи Галицько-Волинської школи: Добрилове Євангеліє (1164); Бесіди Григорія Двоєслова (XIII ст.). «Укр. рукописна книга» *Якіма Запаска*.

Винайдення книгодрукування. Йоган Гуттенберг (1400-1468) в Страстбурзі (1438), у Майнці (1447) друк книг навчального та популярного характеру. Гуттенбергова 3-томовою Біблія (1452-55), Біблія кирилицею (1456). *Юрій Дрогобич Котермак* *«Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича із Русі, доктора мистецтв і медицини Болонського університету»*(Рим, **7.02.1483**). Краківська типографія

Святослава Фіоля (+7.05.1525). Здобув фах друкаря у Німеччині та відкрив друкарський верстат (**1483**) – «Осмогласник», «Тріод Пісна», «Тріод Цвітна», «Псалтир» та для навчання дітей грамоті — «Часословець» (**1491**). (**Володимир Іванусів** «Церква в руїні»). **Павло Русин** — поет-гуманіст, причетний до діяльності Краківської друкарні. «Пісні Павла Русина з Кросно» видані у Відні на кошти угорського магната Габрієля Перени (**1509**) (+1517). Друкував кириличні книги в Кракові та Падуї білорус з Полоцька **Франціск Лукич Скорина** (**1517**). Початок книгодрукування: поляки (кін.XV ст.), серби (1533), росіяни (1564), болгари (1641). Мандрівні друкарні на українських теренах. **Іван Федоров** (бл. 1528-1583), вчився у Кракові, диякон у московському кремлі, разом із Петром Мстиславцем керував держ. друкарнею в Москві, де видав «Апостол» (1564) і «Часовник» (1565). У литовського кн. Хоткевича (1565/6) в Заблудові, на кордоні України й Білорусії, видав Євангелію (1569) та Псалтир з Часословом (1570). Федоров у Львові при підтримці Льв. братства організував друкарню (**7.03.1573**). За королівською грамотою від 15.10.1592 друкарня при Успенській церкві вже існувала. Історик Моцюк виявив документи XVIII ст. у яких йдеться про право на володіння друкарським обладнанням лв. друкаря **Степана Дропана** (**1460**). Папірні в Брюховичах, Янові (1522), Буську (1539-41, остаточно знищена 1714).

У Львові «Апостол» і «Азбука» Федорова (**1574**). Як у Львові згоріла Успенська церква (1576), Федоров в Острогу видав бл. 30 творів. «Острозька Біблія» (1580/1). У Львові в друкарні Братства опубліковано вірші і драматичні твори — «Просфонима» (1591), Лямент на смерть Григорія Желигорського (1625), «Розмишленіє о муці Христа Спасителя» Йоаникія Волковича. 25 літ видавничої діяльності Льв. братства (1591-1616) пов'язані з педагогічною справою. Пам'ятка укр. суспільної та педагогічної думки поч.

XVII ст. збірник *«О воспитании чад»* (1609). Братська друкарня видала бл. 160 000 примірників книг, деякі зберігаються у бібліотеках світу.

Розвиток друкарства в Галичині і на Волині. Стрятин (бл. Рогатина), Крилос (бл. Галича, друкарня Федора та Гедеона Балабанів 1604/6). Друкарні у Дермані, Уневі. По закритті Острозької друкарні (1583-1612) обладнання передано до Києва. Кін. XVII — на поч. XVIII ст. в Україні 13 друкарень з головною *Києво-Печерського монастиря*. Впровадження *громадянського шрифту* замість церковної графіки – відбулося *розмежування церковної та світської літератури*.

Галичанин *Памво Беринда*, зачинатель укр. поезії та шкільної драми, автор віршованої композиції «На Рождество Христа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа для утіхи правоправним християнам» (1616) працював друкарем і гравером у Стрятині, Перемишлі, Львові, Києві (з 1619). Був головним друкарем, редактором, перекладачем у Києво-Печерській лаврі. Найвизначніша праця 1-й друкований укр. словник «Лексикон словеноросский и имен толкование» містить 6982 поняття, слова та імена церковнослов'янської мови з перекладом та тлумаченням тогочасною укр. літературною мовою (1627). Виданий друкарнею Києво-Печерської лаври з благословення її архімандрита *Інокентія Гізеля* «Патерик Печерський» занесений до світових каталогів особливо цінних і рідкісних видань.

У третій чверті XVI ст. з'являється грав'юра в Україні, на дереві — **дереворит** або **ксилографія**, далі на металі — **мідьорит**.

4. Початки українського книгодрукарства та полемічна література (хронологічні межі, особливості).

Традиційний збірник *«Ізмарагд»* — дидактичні твори. *«Києво-печерський патерик»* (Касьянівська редакція, друкарня Печерської лаври).

Текст межі XII-XIII ст. доповнювався. Вперше пол. мовою надрукована *Сильвестром Косівим* у Києві (1635), а мовою оригіналу (1661). Видання було одним із етапів канонізації печерських отців, розпочатої *Петром Могилою*.

Поширення ідей Гуманізму в Україні здійснювали вихідці з України, здобувачі освіти за кордоном. Писали твори пол. та латинською мовою — мовою вищої школи і науки всієї Європи епохи Відродження. *Севастян Кленович* (пс.Ацерн) — автор поеми «Роксоланія» («Україна», 1584). *Станіслав Оріховський* (Руський Демосфен) із Перемишля, твори («Зразковий підданий», «Промова на похорон Сигізмунда», «Напучення королеві польському Сигізмунду Августу») підписував подвійним прізвищем: Оріховський-Русин, або Оріховський-Роксолан. Полемічні твори «Хрещення русинів» і «Відступництво Риму». Професори Краківського ун-ту *Гр. Тичикський*, *Щасний Гербурт*, *Шимон Зіморевич* і *Шимон Шимонович*.

Рогатинці Юрій та Іван — з 1586 старійшини Львівського Успенського братства переїхали до Львова (1570). Юрій ймовірний автор статуту братства та статуту братської школи. Він адресував *Іванові Вишенському* своє «Послання до М. Домнікії», в якому з консервативних позицій критикував його погляди. У листах до Льв. і Віденського братств закликав проявити терпимість у справах віри. Юрію приписують полемічну «Пересторогу» (1605 чи 1606). Іван Вишенський із Афонського монастиря (Греція) пише в Україну листи «Послання до єпископів».

Перший український вірш *Герасим Смотрицький*. *Мелетій Смотрицький* «Треносі» (1610 гр. плач «Плач православної церкви»). Як викладач і ректор Київської братської школи (1618-1620) упорядкував

церковнослов'янську мову, дав експериментальні зразки **гексаметру** та *санфічної строфи* у творі — «Граматики словенськія правильное синтагма...» (1619). Полемічні трактати — «Антиграф» (1608), «Obrona Verificaciey...» (1621), «Syplikacja...» (1623) та ін.

Касіян Сакович, ректор Київської братської школи (1620-24). Автор польськомовних «Арістотелеві проблеми, або питання про природу людини» (1620), «Трактат про душу» (1625). Його «Вірші на жалосний погреб зацного рицера Петра Конашевича-Счагайдачного, гетьмана Войська Запорозького» виголошені учнями Київської братської школи під час поховання гетьмана (1622). У творі «Перспектива» (1642) аргументував свій перехід у католицизм.

Полемічні жанри (*трактати, діалоги, диспути, памфлети*). Проповідь, як коментар Біблії. Трактати з риторики — *"Меч духовный"* і *"Трубы словес проповідных"* **Лазаря Барановича**. Через майстра проповіді **Іоанікія Галятовського** (*"Наука альбо способ складання казаня"* та *"Ключ разуміня"*) в Європі поширився вираз *Retor goholanum* — український ритор.

У XVII ст. **Стефан Яворський** та **Феофан Прокопович**. Укр. книжки «посунули» на Москву, а з ними й книжки до читання та церковні, шкільні підручники, наукові твори. У другій пол. XVII ст. укр. вплив позначився в друкарстві. Так, у Москві в друкованих книжках нумерація на аркушах під впливом укр. книгарів змінюється на посторінкову. Так само далі стали відривати в друкованих книжках слово від слова (до того їх друковано вкупі), друкувати заголовки на початку книжки (до того з кінця), запозичили навіть знак переносу слів (дефіс). Т. зв. класицизм в московську літературу занесений з України. Навіть у XVIII ст. укр. вплив на Москву не зменшився.

Рекомендована література

Основна:

1. Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. – Київ : Либідь, 1994.
2. Історія української культури. Кредитно-модульний курс навч. посіб./ О. М. Цапко, Л. М. Дубчак, А. І. Піскарьова, Т. В. Гороховська, П. С. Прибутько. — Київ : КНТ: Дакор. — 2010. — 176 с.
3. Історія української та зарубіжної культури : навч. посіб. / за ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука. – Київ : Вища школа. Знання, 1999. – С. 7–20.
4. Курс лекцій з української та зарубіжної культури : навч. посіб. / за ред. Цюбова Л. В. – Львів: Львівська політехніка, 1997. – С. 4–20.
5. Попович М. В. Нариси історії культури України. – Київ : АртЕк, 1998. – 727 с.
6. Семчишин М. Тисяча років української культури. – Київ, 1993

Допоміжна:

1. ДеКАленДар : перелік визначних дат історії та культури України / упоряд. Олена Падовська. - Львів : Сполом, 2010. - 366 с.
2. Золота підкова Лева : путівник / уклад. Наталя Недашківська, Олена Падовська, Наталя Космолінська, Юрій Охріменко. - [Б. м, б. р.]. - 63 с.
3. Культурологічні тексти : хрестоматія в 2 кн. / уклад. Шлемкевич Світлана, Падовська Олена. - Львів, 2008. - 356 с.
4. Охріменко Ю. М. Традиційна українська кухня як складова національної ідентичності в “Енеїді” Івана Котляревського / Ю. М. Охріменко, О. М. Падовська // Феномен людини. Здоровий спосіб життя: зб. наук. ст. – Львів, 2013. – Вип. 22. – С. 50 – 53.
5. Падовська О. За межею: доля українських пам'яток на території сучасної Польщі / Олена Падовська // Матеріали VI краєзнавчої конференції "Історичні пам'ятки Галичини". – Львів, 2016. – С. 139–146.
6. Падовська О. По Дунаю до витоків української душі : [передмова] / Олена Падовська // Блажко Л. Дунай у піснях українського народу : науково-популярний нарис / Любомира Блажко, Богдан Гурман. - Львів : Сполом, 2018. - С. 3-6.

7. Падовська О. Традиції виховання духу й тіла в Україні (за твором “Поучення” Володимира Мономаха) / О. Падовська, М. Чорненька // Спортивний вісник Придніпров’я. – 2013. – № 3. – С. 200 – 203.
8. Падовська О. М. Малковичі в контексті проблеми збереження пам’яті у депортованих українців // Україна та Польща у вимірі незалежності (1918–2008 рр.) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Л., 2008. – С. 42–44.
9. Падовська О. Використання образу: зарис про стан національних символів та еталонів культури в Україні / Олена Падовська // Українські національні однокорства: становлення і розвиток. – Л., 2003. – С. 59–60.
10. Сухораба І. Фізичне виховання запорізьких козаків у творах Дмитра Яворницького / Ілля Сухораба, Олена Падовська // День студентської науки : зб. матеріалів щоріч. студент. наук. конф. - Львів, 2018. - С. 28-30.
11. Padovska O. Principles of National Sanitation and Physical Education in the Works of Osyra Zaklynska / Padovska Olena // Using sports, culture, and social studies as means to rediscover lost values : abstract book of 6th International Conference on Science Culture and Sport (25–27 April 2018). – Lviv, 2018. – P. 129.